

Mráz Ágoston Sámuel

A POLITIZÁLÓ EGYHÁZ

Bűn vagy kötelességteljesítés, hogy a nagyobb magyarországi egyházak „politizálnak”? E kérdés egyike a kortárs magyar politikai gondolkodás örökzöld témáinak. Az egyházakkal kapcsolatban három, egymással szorosan összefüggő téma uralja a hazai politikai nyilvánosságot: a politizáló egyházak vádpontja, a sosem tökéletes egyházfinanszírozás, valamint az egyház és állam elválásztásának értelmezése. A 90-es évek slágertémái, mint az ingatlanok visszaadása, a „szektaüldözés” vagy a hittanoktatás ügye, teljesen visszaszorultak, illetve szakpolitikai kérdésekké váltak. Hitviták és világnézeti konfliktusok – az abortusz, az eutanázia vagy a bérnyaság – pedig mindig csak röviden lángolnak fel. Úgy tűnik, egyik politikai csoport sem érdekelt törésvonallá élezésükben.

Fontos körülmény, hogy Magyarországon egyházak alatt zsidó-keresztény vallási szervezeteket értünk. Az iszlám vallás jelen lévő csoportjai nem foglalkoznak politikával, ezért velük a politika sem foglalkozik. Ellentétben Nyugat-Európával, az iszlám itteni követői ugyanis nem képeznek számottevő választói réteget, s a lakossággal sem alakult ki számottevő konfliktusuk. Az egyházak szerepéről szóló vita fő kérdése tehát még mindig a szekularizáció mikéntje, nem a Nyugat-Európát újabban megosztó reszakralizáció, illetve az euroiszlám szabályozásának ügyei (elegendő az ottani fejkendő-ügyekre gondolni).

Az egyházak politizálása ellen folytatott szimbolikus küzdelem vezetői úgy tartják, ők az állam világnézeti semlegességének őrei, azaz egy kiemelkedő fontosságú alkotmányos alapelv védelmezői. Bár alaptörvényünk tétélesen nem tartalmazza a semlegesség kötelezettségét, az „egyház és állam elválásztva működik” megfogalmazásból a világnézeti semlegesség valóban levezethető. A szekularizáció-hívő semlegesség-pártiak tiltakoznak az ellen, hogy az egyházak beleszóljanak bármilyen napirenden lévő politikai kérdésbe, ellenzik, hogy a vallások nevében kilépjenek a szakrális szférából. Másrészt óvják is az egyházakat attól, hogy a „pártpolitikai kampányok kétes szintjére süllyedjenek”. A „politika” tehát – szerintük – csúnya dolog, amelybe az egyházaknak nem szabad beleszólniuk, de jobb is így, hiszen úgysem származna előnyük belőle. Buda Péter egyházpolitikai szakértő szívesen hivatkozik nézete alátámasztásához nemzetközi dokumentumokra. Például az Európai Parlamentnek a nőkről és a fundamentalizmusról szóló, 2002-es határozatára, amely leszögezi, hogy „az egyházak és vallási közösségek belekeveredése a politikai és köz-

életbe sajnálatos, különösen amennyiben az emberi jogok és alapszabadságok korlátozására irányulnak, például a szexualitás és a szaporodás témakörében, valamint amennyiben a diszkriminációt erősítik vagy elősegítik”. Az európai képviselők egyértelműen fogalmaztak, s vélhetőleg nem csak a nyugati iszlám szervezetekre gondoltak. Csakhogy az Európai Parlament nem a megfellebbezhetetlen igazság birtokosa, hanem politikai testület, amely a pillanatnyi politikai érdekeknek és többségnek megfelelően hozza meg döntéseit. Az idézett határozatot például 242:240 arányban fogadták el. Ráadásul – politikusokról lévén szó – semmi sem zárja ki, hogy másnap ugyanazok mást fognak mondani. Akkor is, ha az alkotmányos szerződés preambulum-vitája óta tudjuk: a szekularizációnak és a világnézeti semlegeseknek számos elkötelezett híve van az európai politikai elitben.

Tudják ezt az érintett egyházak is, de számukra a szekularizáció fenti értelmezése elfogadhatatlan. Saját maguk igazolására mindenekelőtt tanításukra hivatkoznak. „Menjetek, és hirdessétek evangéliumomat” – szól Jézus missziós parancsa, amely – értelmezésük szerint – a széles értelemben vett közéletben való részvétellel kötelezi az egyházat. A küldetés természetesen nem azt jelenti, hogy az egyházaknak a politikai kompromisszumok egyik résztvevőjévé kellene válnia, csupán a politikai nyilvánosság egyik szereplőjévé. A kompromisszumokhoz szükséges mozgástér amúgy sem áll – önértelmezésük szerint – rendelkezésükre, hiszen ők „az abszolút, »felülről« kapott mércét képviselik a relativitások világában” (Balog Zoltán).

Itt kisebb kitérőt kell tenni, hogy megvizsgáljuk, részei-e az egyházak a civil társadalomnak. Nem társadalomtudományi kategorizálási kísérletről van szó, hanem fontos politikai kérdésről. A „civil társadalom” magyarországi értelmezésébe ugyanis nem fér bele a „pártpolitizálás”. Az itteni civil szervezetek legfeljebb egy-egy szakpolitikai kérdést tűznek zászlajukra, a közéletnek csak egy szegmensével foglalkoznak, a többfrontos harcot kerülik. Civil szervezetek alatt ezért egyesületeket vagy érdekvédelmi csoportokat értünk, s csak a legkritikább esetben a közélettel, a társadalom egészével foglalkozó szervezeteket – amilyenek az egyházak. Ha tehát az egyházak a civil társadalomhoz tartoznak, ők sem politizálhatnak. Szociális vagy iskolaügyi érdekeikért küzdhetnek, de a teljes kormányzatról nem mondhatnak kritikát, kormányváltásra nem buzdíthatnak. Megjegyzendő, hogy a civil társadalomba való felvételnél konkrét anyagi előnyei vannak, hiszen e szervezetek tevékenységük gyakorlásához állami támogatásban részesülnek, az európai strukturális alapok támogatását is élvezhetik, s vezetőik különböző pozíciókat is kaphatnak. A szocialista–szabaddemokrata kormány válasza azonban egyértelmű: mivel az egyházak politizálnak, nem tartoznak a civil társadalomhoz. Ennek megfelelően a kormányzati civil stratégia meg sem említi az egyházakat vagy közösségeiket. Elgondolkodtató, hogy az Európai Unió stratégiái is ezt az elgondolást követik. Brüsszel az

„indoktrináló” szervezeteket – mindenekelőtt a pártokat és az egyházakat – nem részesíti semmiféle anyagi segítségben. Máshogy gondolkodik viszont a magyar jobboldal. A Fidesz fő teoretikusai szerint az egyházak a civil társadalom sajátos képződményei, s ami a civil szervezeteknek jár, az nem maradhat zárva az egyházak előtt sem. Indoklásuk szerint ha vannak is megkülönböztető jegyeik, ugyanúgy közösséget teremtenek, s ez a lényeg.

Az egyházak másik elterjedt védekezése a politizálás vádja ellen a fogalomértelmezésen alapul. Mit is jelent valójában az egyház, és mit értsünk politizálás alatt? Az egyház nem a templomhálózat, nem a központosított szervezet, s még csak nem is a főpapok testülete – szól az érvelés –, hanem a hívő emberek közössége. Ez a felfogás (a gyülekezet-központúság) a protestáns egyházak lételeme, de a katolikus teológiának is fontos alapelve, amelyet a II. vatikáni zsinat az „általános papság” tantétével még inkább kiemelt. A közösségként felfogott egyház politizálása azonos a keresztény emberek politizálásával. Nekik pedig, mint a társadalom egyenjogú tagjainak, joguk van a politizálásra. Sőt a katolikus egyház vonatkozó állásfoglalásai egyenesen a keresztény ember kötelességévé teszik a politikai szerepvállalást. A Christifideles Laici kezdetű enciklika (1988) például így fogalmaz: „Az az elterjedt vélemény, hogy a politika mindenképpen erkölcsi veszélyekkel járó dolog, egyáltalán nem jogosítja fel a keresztényeket arra, hogy bizalmatlanok legyenek a közügyekkel szemben, vagy hogy elforduljanak azoktól.” Ratzinger bíboros 2002-es jegyzékében a katolikus politikusok kompromisszumképességének határait elemezte, megszabva azokat a kérdéseket, amelyekben soha nem engedhetnek (például az abortusz tiltása).

A politizáló keresztények azonosítása a politizáló egyházzal szép, mély teológiai gyökerekkel rendelkező gondolat, de kívülről nézve mégis szerezcsenmosdatásnak tűnhet. Hiszen senki nem ellenzi a keresztények politikai szerepvállalását, a kereszténydemokrata néppártok Európa-szerte legitim politikai szereplők. Az egyházak politizálásáról szóló vita az egyházi szervezet irányítóirol, a papok és a lelkészek politikai szerepvállalásáról szól. Tudják ezt az egyházak is, hiszen saját „alkalmazottakra” szigorúbb szabályok vonatkoznak, mint a hívő emberekre. Sem a katolikus, sem a protestáns egyházak nem engedik meg lelkészeik számára – intézményelvű megközelítésben – a politikai szerepvállalást. A római iránymutatásnak megfelelően a magyar katolikus egyház papja nem lehet párt tagja és parlamenti képviselő, illetve képviselőjelölt. De a református egyház lelkészének is le kell mondania gyülekezete vezetéséről, amint képviselőjelöltté válik. Akkor hol a határ a papok politizálásában? Veres András, a katolikus püspöki kar titkára, a politizáló egyházakról folyó diskurzus állandó résztvevője így fogalmaz: „Az egyház, önmérsékletet gyakorolva, az egyházi személyeknek, papoknak, szerzeteseknek megtiltja a pártpolitikában való részvételt, de nem a véleménynyilvánítást.” A püspök tehát a politika ér-

telmezésével védekezik: a pártpolitikát kerülni kell, a (politikai) véleménynyilvánítás viszont szabályos. A különbség vélhetően a formális döntéshozatalban való szerepvállalásban rejlik.

A véleménynyilvánítás szabadságán alapul az egyházak körlevél-aktivitása is. Sokan kételkednek, vajon mennyire hasznos módja ez a tájékoztatásnak vagy a meggyőzésnek, hiszen senki sem jegyzi meg a templomokban felolvasott sorokat. Politikai állásfoglalásnak azonban mindenképpen megfelel, s az egyházak is erre használják. A „társadalmi igazságtalanságokról”, a szolidaritásról vagy a demográfiai helyzetről szóló körlevelek ugyanis egyben az aktuális kormány teljesítményének bírálatai is, illetve összecsengetnek valamelyik párt napirenden tartott témáival. Legutóbb, 2006 elején a katolikus püspökök nemzeti imaévre való buzdítását érték a szekularizáció-hívő értelmiségből ilyen vádak. Politikai támadásnak értékelték a megszólalók az olyan mondatokat, mint „Nemzetünk nagyon nagy bajban van, csak Isten irgalma menthet meg minket”. A körlevelek kapcsán új jelenség, hogy a „történelmi” egyházak, a katolikus, a református, az evangélikus és a zsidó felekezet sokszor egyesíti erőit, s közösen jegyzik a nyilatkozatokat, közösen szállnak szembe a szekuláris értelmiséggel. Legyen szó karácsonyi üdvözléetről, vagy az SZDSZ által indított, „a hívők tartsák el papjaikat” című kampány elítéléséről.

Különös jelentőséggel bírnak a politikai szereplők körében a püspökök választási körlevelei, bár továbbra is kétséges, hogy azokkal a hívők döntése befolyásolható-e. A magyar katolikus püspökök mindig a keresztény értékeket képviselő pártok támogatására buzdítanak, pártnevek említése nélkül. A véleménynyilvánítást, a hívők segítségét helyes döntésük meghozatalában szintén kötelességüknek tartják. Sok más országban is így tesz a katolikus egyház, például Németországban vagy Olaszországban. Franciaországban viszont, ahol a klérus politikailag erősen megosztott, csupán a politikai életben való részvételre buzdítanak a választási körlevelek. Az egyházi álláspont szerint szintén a papok szabad véleménynyilvánításához tartozik, ha az istentiszteleten, a szószékről hoznak szóba közéleti kérdéseket. Hiszen a szónokló ilyenkor is csak véleményt nyilvánít, a döntés formális aktusára vagy annak ellenőrzésére nincsen lehetősége.

Egy másik megközelítés szerint a politika nem más, mint a közjó szolgálata a közéletben. Az egyház politizálása ebben az értelemben a hívők közösségének a közéletben való részvételét jelenti. Maga az egyház a hívők – közéleti kérdésekről is – vitatkozó közössége. E felfogás inkább a protestáns hagyományra emlékeztet. Bár minden nagy keresztény felekezetben megvannak a megfelelő vitafórumok („zsinatok”), demokratikus felépítésük miatt a protestáns intézmények sokkal pezsgőbbek. A magyar katolikus egyház belső nyilvánossága előtt ritkán jelennek meg vitatott kérdések. Ugyanakkor vitára-beszélgetésre nemcsak a hivatalos egyházi fórumokon van lehető-

ség, hanem a közösségi összejövetel előtt, alatt és után is. Márpedig ha egy egyházi, transzcendens alapokon nyugvó közösségben megindul a vita, nem válnak el élesen a hit- és a közéleti témák. Természetes, hogy a közösség „politizál”. Ezért sok egyházi gondolkodó számára nem is az a kérdés, hogy politizálhat-e az egyház (az ugyanis léteből következik), hanem az, hogy hogyan (lásd Szabó István református püspök és Kránitz Mihály, a Keresztény Közéleti Akadémia elnöke véleményét).

Egyesek számára talán meglepő módon, sokban hasonlít ehhez a felfogáshoz Kis János megközelítése is. Az SZDSZ első elnöke átfogó társadalomképbe illesztve szólt az egyházak politizálásáról egy 2001-es konferencián, leszögezve, hogy „a vallásos meggyőződésnek ugyanúgy helye van a politikai vitákban, mint a nem vallásosoknak”. Sőt kifejezetten helyes, ha a vallásos indokok megjelennek a nyilvános vitákban, mert így megismerhetjük egymás szemléletmódját. Ez a keresztény emberek politikai felelősségére emlékeztető megállapítás. Kis János azonban ennél is messzebb megy: az eddigiekből nem következik ugyanis, „hogy az egyházak testületileg is foglaljanak állást a politika ügyeiben. Lehetséges volna, hogy a hívő egyének igen, az egyházak azonban nem. Én azonban azt gondolom, erre a különbségtételre nincsen ok. Közhatalmi funkciókat igényelni és a politikai közéletben részt venni, ez két különböző dolog. Az előbbi az állam és az egyház elválasztásának elvébe ütközik, az utóbbi nem.”

Miről szól hát a vita, ha a liberális politikai gondolkodás hazai vezéralakja sem ítéli el – filozófiai érvelésében – a „politizáló egyházakat”? Úgy vélem, hogy e címszó alatt nem ideológiai-világnézeti vitáról, hanem a politikai jobb- és baloldal közti konfliktusról van szó, amelynek alapja a vallásosság mentén élesen elkülöníthető szavazóbázisuk. Politikatudósok vallásos–nem-vallásos törésvonalnak nevezik azt a jelenséget, hogy a magyar választópolgárok közül azok, akik az egyházakhoz kötődnek, templomba járnak, sokkal valószínűbb, hogy a jobboldali pártokra szavaznak, mint a többiek. Az egyházakkal, különösen az egyházak politizálásával kapcsolatos kérdések tehát alkalmasak a közügyekkel foglalkozó választópolgárok megosztására, és a saját választóbázis megerősítésére.

A vádpont politikai jellegét támasztja alá szelektív alkalmazása. Jobboldali politikai gondolkodók állandóan sérelmezik, amiért az SZDSZ és az MSZP a „politizáló egyházak” bélyeget csak a „történelmi” (értsd: hagyományosan nagy) egyházakra sűti rá, s a Hit Gyülekezetét, amelyről sokáig úgy tartották, az SZDSZ-hez áll közel, nem „bántották”. Való igaz, hogy a neoprotesztáns gyülekezet modern technikáit s állandó politikai jelenlétét (sajtóját) soha nem rótták fel a baloldalon. Ennek ellenreakciója volt, hogy a jobboldali kormányzás alatt a Hit Gyülekezet és a Fidesz között feszült maradt a viszony. Ezzel párhuzamosan a gyülekezet mint politizáló egyház ellenzéki szerepet vállalt, s a kormány élehangú bírálójává lett. Az

utóbbi években viszont e téren változás állt be. Szembesülve a baloldal szekularizáció-pártolásával a Németh Sándor vezette egyház függetlenedett az SZDSZ-től, s politizálása minden párt felé nyitottá vált.

Sajátos módszerrel követte a „politizáló egyházak” jelszóval megosztó taktikát az MSZP a 2002-es választások során. Medgyessy Péter, a párt miniszterelnök-jelöltje először karácsonyi levélben üdvözölte a papokat és lelkészeket, békejobbot nyújtva feléjük, s később is kiállt az egyháziak védelmében. Kampánygépezete azonban egészen máshogy járt el. A választásokhoz közeledve egyre több nyilatkozatban kezdték bírálni a „politizáló egyházakat”, sőt egyenesen prédikáció-figyelő templomi osztágot szerveztek, hogy kideríthessék, mely papok politizálnak. Az abszurditás határán mozgó, az egyházi köröket reflexszerűen a szocialista rendszerre emlékeztető eljárásból azonban nem lett semmi, a párt nem állt elő leleplezésekkel. A politizáló egyházak ügyének felmelegítése csak arra szolgált, hogy a választópolgárok felfigyeljenek rá, s az egyházakkal amúgy sem érintkezőket meggyőzzék a fenyegetettségről.

Hasonló – igaz, a mozgósítást kerülő – logikát követett az SZDSZ a 2006-os választásokra való felkészüléskor, az egyházfinanszírozásról szóló régi javaslatainak megismétlésével. A hívők tartásuk el papjaikat címen elhíresült kampány célja a „privilegiumok lebontása”, az egyház államtól való függetlenségének nevében pedig az állami támogatás minden formájának megszüntetése. A sarkosan megfogalmazott szekuláris kijelentésekkel („Egy ateista állampolgártól nem várható el, hogy adójával támogasson bármilyen egyházat”) társított kampány szintén az egyházba nem integrált – elsősorban városi – szavazók megnyerésére irányult. Sokatmondó, hogy a magát SZDSZ-közelinek nevező Görgey Géza református lelkész egy internetes fórumon a „buta ateistáknak szóló” akcióként fitymálta a kampányt, s az SZDSZ is hamar elállt tőle.

A közbeszéd leegyszerűsítése egyházfinanszírozási, valamint az állam és egyház elválasztását taglaló kérdésekre az egyházba integrálatlanokat tömörítő SZDSZ és MSZP érdekeit szolgálja, az egyházakkal való konfliktus tartósításával. Ennek a sémának felel meg a két párt 2006-os választási programja is, s ezt támasztja alá, hogy négy év kormányzás során sem tudtak „egyházstratégiát”, az egyházakkal kapcsolatos cselekvési programot kidolgozni. A „szabad egyház, szabad államban” című, pár oldalas koncepcióterv lényegében negatív megfogalmazásokból áll. Ezzel szemben a Fidesz programja túllép a szekularizációs tézisen, s elismeri, illetve támogatja az egyházak közéleti, politizáló jelenlétét. Minden ellenkező vád dacára nem a közép-kori privilegiumok helyreállítását vagy az egyház és állam elválasztásának lebontását tűzte célul, csupán az egyházak közéleti jelenlétének elfogadását, mert a magyar jobboldal az egyházak „politizálását” nem bűnként, hanem kötelességteljesítésként fogja fel. Úgy tűnik, tartós konfliktusnak nézünk elébe.

Szavazók az 1947-es választásokon